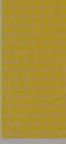


Louise van Delden
Piet Vogelaar

Wandelen langs Friese Stinzen en Staten



0,50



Wandelen langs Friese Stinzen en Staten





Wandelen in Friesland

Slotplaats

Wandelen langs Friese Stinzen en Staten

LOUISE VAN DELDEN

PIET VOGELAAR



Buijten & Schipperheijn Recreatief – Amsterdam

Inhoud

• Friesland wandelland	7
• Stinzen en staten	9
• Plattelandstoerisme, bijdrage aan het behoud van het landschap	15
• De wandelingen:	17
1. Heringastate of Poptaslot in Marssum	19
2. Martenahuis in Franeker	23
3. Liauckamastate in Sexbierum	27
4. Harstastate in Hogebeintum (Hegebeintum)	31
5. Dekemastate en Martenastate in Jelsum en Cornjum	35
6. Staniastate en De Klinze in Oentsjerk (Oenkerk) en Aldtsjerk (Oudkerk)	39
7. Schierstins in Feanwâlden (Veenwouden)	43
8. Fogelsanghstate in Veenklooster	47
9. It Ald Slot in Wergea (Warga)	53
10. Harinxmastate in Beetstersweach (Beetsterzwaag)	57
11. De Slotplaats in Bakkefean (Bakkeveen)	61
12. Landgoed Oranjewoud in Oranjewoud	65
13. Koopmanshuis in Oosterzee	69
14. Kippenburg in Nijemirdum (Nijemardum)	73

Reeds verschenen:

Wandelen in Noord-Hollandse landgoederen

ISBN 90 5881 008 9

Wandelen in Utrechtse landgoederen

ISBN 90 5881 072 0

Wandelen in Gelderse landgoederen

ISBN 90 5881 101 8

Wandelen rond Groninger Borgen

ISBN 90 5881 142 5

Wandelen in Overijsselse landgoederen

ISBN 90 5881 179 4

Wandelen in Waterland

ISBN 90 5881 212 X

provinsje fryslân
provincie fryslân 

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door de Provincie Fryslân
(Subsidieverordening toerisme en recreatie).

Tekst: Louise van Delden en Piet Vogelaar

Foto's: Piet Vogelaar en Louise van Delden

Basisidee layout: Menno Koopmans

Cartografie: Smulders' Studio Buijten & Schipperheijn, John Eberhardt

Druk: Buijten & Schipperheijn

Omslagontwerp: Hart voor De Zaak, Leiden, Erik Houwer

ISBN 90 5881 238 3

© 2006 L.S. van Delden/P. Vogelaar. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
microfilm of welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming
van de uitgever of de auteur.

DAT JE IN FRIESLAND GOED KUNT SCHAATSEN EN VAREN WEET IEDERE NEDERlander, maar dat je voor rustig wandelen ook hier terecht kunt is een goed bewaard geheim. Er zijn verschillende bosgebieden waar al veel gewandeld wordt, zoals de bossen in Gaasterland en Oranjewoud. Maar wij waren het meest gecharmeerd van de weidse luchten en de ein-



Dat je er goed kunt varen...

deloze verten van de klei- en veenpolders. Ook het coulisselandschap van de Wouden met de vele houtsingels die de percelen omgeven is aantrekkelijk voor wandelaars.

Al wandelend hebben we oog voor de cultuur. Tenslotte is dit landschap door zijn bewoners gevormd. De kleine kerkdorpen en de forse boerderijen kleden het landschap aan. We hebben ook oog voor de natuur en genieten van de weidevogels en de ganzen die zich tegoed doen aan het gras. Wandel met ons mee en ontdek het Friesland zoals je dat alleen te voet intens kunt beleven.



Boerderijen kleden het landschap aan...

Stinzen en staten

FRIESLAND WAS OOIJT RIJK AAN VERDEDIGBARE STENEN HUIZEN, STINZEN GE-
noemd. Honderden ervan heeft de provincie geteld, terwijl ruim 4000
staten het landschap hebben gestoffeerd. Er is hiervan nog maar een
aantal bewaard gebleven. Wat er nog van de elite rest, is bescheidener
dan de kastelen en landgoederen elders in Nederland. Toch is er alle
aanleiding voor een reeks wandelingen rond het thema stinzen en sta-
ten in Friesland. Deze woningen van voornamelijk Friezen, vaak met een
mooie tuinaanleg, vormen bakens in het landschap. Ze zijn belangrijke
getuigen van de Friese geschiedenis.



MIDDELEEUWSE STINZEN

In de Middeleeuwen waren het de zogenaamde 'hoofdelingen' die in Friesland de lakens uitdeelden. Het waren edelen die goed in de slappe was zaten, soms met een flinke lap grond en een verdedigbaar stenen huis, een 'stins'. Op een tot tien meter hoge kunstmatige heuvel of wier werd een plompe, stenen toren geplaatst. De stinswier werd omgeven door een houten palissade en een gracht. De hoofdeling kon zich in tijden van gevaar erin



Veilig wonen

Schierstins

terugtrekken. De meeste stinswieren zijn 800 tot 500 jaar oud. De torens werden opgetrokken uit lokale baksteen. Er moeten honderden van dergelijke torens in het Friese landschap gestaan hebben. Slechts één is daarvan over: de Schierstins in Veenwouden.

Het bezit van een stins was geen overbodige luxe. Tussen ca. 1100 en 1500 ontbrak het in Friesland aan centraal gezag. Hoofdelingen, maar ook kloosters, vochten voortdurend vetes uit. Legendarisch was de langdurige strijd tussen de Schieringers en Vetkopers in de 14e en 15e eeuw. De eenheid werd soms voor korte tijd hersteld als de dreiging van buiten kwam, bijvoorbeeld vanuit Holland en Groningen. Pas met de komst van een centraal bestuur in 1498 onder de hertogen van Saksen en later Karel v, kwam een einde aan de vetes in Friesland.



17E- EN 18E-EEUWSE STATEN

Na de introductie van zware vuurwapens verloren de stinzen in de 16e eeuw hun militaire betekenis. Tevens was de tijd van stormrammen en blijdes (middeleeuwse katapulten) voorbij; kanonnen deden de stenen

muren van kastelen ineenstorten als kaartenhuizen. De adel verlegde de aandacht meer naar de cultuur. Velen namen de gelegenheid te baat hun oncomfortabele behuizing te verbouwen tot 'state' zoals ze dat in Friesland noemen. De stand der aanzienlijken kreeg uitbreiding met leden van de burgerij, die door handel een flink



Oude ridderlijke geslachten

Swichum

vermogen wist te vergaren. De staten werden soms alleen 's zomers bewoond. De bloeitijd van de state viel in de 17e en 18e eeuw, toen de Friese elite haar buitens met veel pracht en praal liet verbouwen. Het Friese platteland telde zo'n 200 staten. Ook in de steden kon je ze vin-

den. De staten lagen in een omgrachte tuin, omzoomd met bomen. Een poort verschaftte toegang. Heringastate te Marssum is hier een mooi voorbeeld van.

Een state was meer dan een fraai zomerhuis. Friesland kende vanaf 1200 het systeem van grietenijen, zeg maar gemeenten. Het stemrecht was aan grond gebonden. Dankzij een uitgekiend aankoopbeleid en huwelijkspolitiek wist een aantal adellijke families een grote politieke macht op te bouwen.

In 1795 kwam een einde aan dit politieke systeem. De macht is overgenomen door een 'nieuwe elite'; de burgerij. De stadhouder als centrale figuur was al in 1747 uit Friesland vertrokken met in zijn kielzog enkele Friese edelen. In de 19e eeuw, met de vestiging van het koninkrijk, verwierf de adel in Nederland (dus ook in Friesland) nieuwe privileges. Verschillende edelen bekleedden de functie van grietman (burgemeester). Zij bewoonden de voorgaderlijke staten. In de 18e maar vooral in de 19e eeuw verdwenen vele adellijke huizen onder de slopershamer.

Op de plek van de vroegere state bleef de pachtboerderij vaak nog staan. De naam van de state ging over op de boerderij, zodat de herinnering aan een rijk verleden wordt vastgehouden. Soms is de poort van de state nog bewaard gebleven. Vaak is de gracht gehandhaafd en wie dieper graaft kan fundamenteën van de vroegere huizen vinden.

Voor het stichten van stinzen en staten kunnen we welbeschouwd een streep zetten bij 1800, toen de stinzen al eeuwen hun militaire functie verloren hadden, toen de bewoning van staten allang niet meer voorbehouden was aan de adel, en



Minder welvarend Afkes tiental, Wergea

aan grondeigendom geen bestuurlijke rechten meer ontleend konden worden. Toch is aan de bewoningsgeschiedenis van de elite geen einde gekomen. In tegendeel. Toen in de eerste helft van de 19e eeuw de economie in Nederland opleefde, kregen oude landgoederen nieuwe bewoners en werden op het platteland nieuwe landhuizen gebouwd. Ook bij de selectie van de wandelingen in deze gids hebben we geen scherpe grens getrokken. Ons criterium is aangenaam wandelen.



STINZENFLORA

Veel van de staten voorzagen men van fraaie tuinen en landgoedbossen. De stadhouderlijke familie gaf het voorbeeld. Reeds in 1648 liet stadhouder Willem Frederik het noordelijke bolwerk van Leeuwarden omtoveren tot luthof, de latere Prinsentuin. De weduwe van Willem Frederik



Stinzenplanten

Staniastate

kocht in 1676 de buitenplaats Oranjewoud bij Heerenveen. Veel bewoners van staten maakten tijdens hun studie aan de Franeker universiteit kennis met uitheemse planten. De hortus van de universiteit heeft eraan bijgedragen dat bol- en knolgewassen uit Midde- en Zuid-Europa populair werden. Planten als bosanemoon, daslook, knikkend vogelmelk,

aronskelk, adderwortel, bostulp, sneeuwkllokje, krokus en wilde narcis zorgden voor een kleurig voorjaarsstapjt. Ze waren zo typerend voor Friesland dat ze nu 'stinzenflora' genoemd worden.



LANDSCHAPSSTIJL IN FRIESLAND

In het begin van de 19e eeuw veranderde de mode. De strak-geometrische Franse baroktuinen werden omgevormd tot een zwierige, uit Engeland afkomstige landschapsstijl. Hier werd de ideale natuur nagestreefd, het liefst met een berg en een klaterende beek erin. Rechte lanen en



Uitkijktoren

Oranjewoud

sloten werden zwiërig van lijn. Grazige weiden werden begrensd door golvende bosranden. De romantiek werd verhoogd door uitkijkheuvels met belvédères, theekoepel, ijskelder en een kluizenaarswoning die bij nader inzien een decorstuk bleek te zijn, een zogenaamde 'folly'. De oranjerie bood 's winters plaats aan exotische, vorstgevoelige planten. De stinzenflora liet men verwilderen in de landgoedbossen.

In Friesland zijn veel landschapsparken ontworpen door de bekende tuinarchitect Lucas Roodbaard, die leefde van 1782 tot 1851. Hij ontwierp ook de stadsparken voor de ontmantelde bolwerken van onder meer Leeuwarden en Harlingen. De hand van de meester is te herkennen aan de grillige waterpartijen met vijvers, beekjes en bruggetjes. We komen zijn tuinen tijdens de wandelingen op veel landgoederen tegen. Het is aardig om te bedenken dat de opdrachtgevers van de eigenaars van de parken het decennialang met onvolgroeide bomen moesten stellen, terwijl wij nu naar eeuwenoude woudreuzen kijken.

Hier en daar zijn nog authentieke overblijfselen te zien van de Franse stijl: de rechte lanen met dubbele beuken en een wandelbos met een padenpatroon in de vorm van een ster. Deze Franse barokstijl beleeft de laatste jaren een opleving. In de tuinen van de buitenplaatsen worden geometrische patronen met buxushagen en grindpatronen teruggebracht; het grind zit vaak nog in de bodem.

De landgoederen mogen nog steeds op hoge waardering rekenen, niet in het laatst bij wandelaars. Het voortbestaan is niet vanzelfsprekend, zeker als je bedenkt dat in Friesland het aantal staten gedecimeerd is. De tijd dat particulieren een groot landgoed en een twintigkoppige huis-



Spiegelende vijvers

De Klinze

in tegenstelling tot vroeger, nu meestal opengesteld voor het publiek.



ERFGOED IN DE BELANGSTELLING

Van belang is de recent opgerichte stichting Staten en Stinzen, de Friese tegenhanger van de provinciale kastelenstichtingen. De stichting is bezig met een initiatief om verschillende staten en stinzen via een wandelroute met elkaar te verbinden. Er bestaat al een fietsroute langs alle mooie huizen rond Leeuwarden. www.statenstinzen.nl. De expositie over stinzen en staten die is ingericht in de kerk van Bears is een bezoek waard. Buiten staat een replica van de gesloopte Unia-state; ze is in metaal-buis op ware grootte nagebouwd. Daarnaast staat de prachtige oude poort. In het expositiecentrum is te zien hoe dit enorme bouwwerk werd opgericht (zie ook www.uniastatebears.nl).



Unia-state

Bears

Plattelandstoerisme, bijdrage aan het behoud van het landschap

DE LANDBOUWSECTOR MAAKT DYNAMISCHE TIJDEN MEE. WERELDMARKTEN gaan open met nieuwe kansen en nieuwe concurrenten. Overproductie wordt niet meer zo vanzelfsprekend gesubsidieerd als in de afgelopen decennia. De landbouw is aangelopen tegen de grenzen van het milieu. De dalende prijzen voor onder meer melk zetten de sector onder druk. Steeds meer boeren beëindigen hun bedrijf. Niet iedereen beseft dat met het verdwijnen en veranderen van de landbouw ook het landschap van groene weiden en zwart-witte koeien in rap tempo verandert. Een koe in de wei is niet vanzelfsprekend meer, die staat om bedrijfseconomische redenen het hele jaar op stal. Als land niet meer wordt gebruikt door de boeren komt het braak te liggen, het raakt begroeid met riet en biezen en later met moerasbos. Gelukkig voor het behoud van de natuur-, cultuur- en recreatieve waarden zijn veel boeren van zins om door te blijven boeren. Maar dat kan alleen op basis van een redelijk inkomen. Boeren hebben het agrotourisme ontdekt als aantrekkelijke bron van neveninkomsten.

Ze bieden producten en diensten aan die interessant zijn voor toeristen en recreanten, zoals logies, soms ook maaltijden of streekproducten. We bevelen een verblijf bij de boer van harte aan. Vakantie bij de boer is kleinschalig, er is contact met mensen uit de streek en met dieren, dicht bij de natuur en eindeloos gevarieerd.



Friesland, wandelland

Gaasterland

Wij hebben verschillende keren genoten van de gastvrijheid en de mooi ingerichte ruime kamers en niet te vergeten de 'kroon op het ontbijt' – het eitje uit het kippenhok. Er worden allerlei wandelarrangementen aangeboden.

Ook verschillende van de door ons bezochte staten bieden verblijfsmogelijkheden aan. Voor een actueel overzicht van logies op boerderijen of plattelandhotels verwijzen we naar de volgende websites:

- www.erfgoedlogies.nl
- www.bedenbrochje.nl
- www.pronkkamer.nl
- www.weekenhotels.nl
- www.geenhotel.nl
- www.neerlandsgoed.nl
- www.hoevelogies.nl
- www.lkc.nl
- www.eceat.nl
- www.vekabo.nl
- www.hollandhotels.nl



Weidumerhout

Een aanrader is de Weidumerhout vanwege de mooie rustige kamers, het heerlijke eten en de centrale ligging ten zuiden van Leeuwarden. Hier wordt een Stinzen- en Statenarrangement aangeboden, met toegangskaartjes voor het informatiecentrum Uniastate (www.weidumerhout.nl).

Meer tips voor uitstapjes en bezienswaardigheden kunt u vinden op de site www.beleeffriesland.nl. Verder zijn er op veel plaatsen vvv-kantoor-tjes, waar u folders en informatie kunt vinden over bezienswaardigheden en festiviteiten.



Heringastate of Poptaslot in Marssum

19



Ommetje over het kerkpad

Er valt in Marssum veel te bekijken. Het elegante slot is in de zomer te bezichtigen, maar ook het Popta Gasthuis en de oude kerk zijn de moeite waard. We houden het op een bescheiden wandeling van een uur. De snelweg en het vliegveld beperken de mogelijkheden. We lopen op ons gemak het dorp uit over de oude dijk. Rechts in het drooggelegde land zijn de schepen vervangen door vliegtuigen die hun veilige haven op vliegveld Leeuwarden vinden. Aan de overkant van de voormalige Middellzee ligt Leeuwarden. Nu verbindt de snelweg beide plaatsen.



Poptaslot

Al snel gaat onze tocht het oude land in. Een paar grote boerderijen, en verder heel veel ruimte en frisse lucht. Luniastate en Uniastate heten de boerderijen, maar niets verraaft een adellijke bewoning. Van het middeleeuwse klooster Franjum is zelfs helemaal geen spoor meer te vinden. Of het moet het kerkpad zijn dat we door de weilanden naar Marssum volgen. Terug in het dorp lopen we over de top van de terp, langs de kerk, naar het hoofddoel van deze tocht: het Poptaslot.

Wetenswaardigheden

De geschiedenis van het Poptaslot gaat terug tot in de 15e eeuw. De state werd hier rond 1500 gebouwd door de familie Heringa en werd dan ook Heringastate genoemd. Het eenvoudige gebouw van kloostermoppen kwam later in het bezit van de Eysinga's en werd in 1631 verbouwd tot een geheel met renaissancedetails. De imposante poort stamt uit die



Het hofje

periode, evenals de traptoeren met siepel, met daarin de eiken spiltrap die de verdiepingen verbindt. In 1687 kwam de state in het bezit van Dr. Henricus Popta, advocaat aan het hof van Friesland. Zijn naam is nu verbonden aan de state. In 1840 werd bij het huis een park aangelegd in de Friese landschapsstijl door L.P. Roodbaard. Jammer genoeg is hier niet veel van overgebleven. De grote kastanje voor het huis stamt uit deze periode. Het huis is verbouwd in 1880, en kreeg zijn huidige neo-renaissance-uterlijk. In 1906 was het gebouw weer aan een restauratie toe. Men koos toen voor de 17e-eeuwse trant. De tuinen kregen een geometrische indeling die paste bij de



Kerkpad

barokstijl van het huis. In de afgelopen eeuw is er weinig veranderd. Het huis is ingericht met meubels uit de 17e eeuw en is te bezichtigen. Ook de bijgebouwen zijn nog aanwezig, wat het huis een waardevolle representant maakt van de Friese adellijke bewoningsgeschiedenis. In de 17e en de 18e eeuw hebben rijke families woonvormen voor armen gesticht. Veel Friese steden en dorpen hebben daarom een gasthuis of een hofje. Nog tot in het begin van de twintigste eeuw ontstonden er dergelijke beschermde woonvormen, steeds met versieringen aan de gevel die verwijzen naar de stichter. In 1711 stichtte Dr. Popta het naastgelegen gasthuis voor weduwen en alleenstaande dames. Het voltooiën van het complex werd betaald uit zijn nalatenschap. Het bestaat uit vier vleugels rond een binnenhof. De ingangen zijn voorzien van fraaie poortjes.

De route (3½ km)

- Vanaf de parkeerplaats oprijlaan van Poptaslot op. Rechtsom het huis lopen en vóór het einde linksaf, houten brugje over (1).
- Binnen het hek voor het huis langs en buiten het hek gekomen voor het hof langs.
- Hier door het poortje en even door de hofjes lopen.
- Op de kruising rechtdoor: Bitgumerdyk (2) en Marssum uitlopen.
- Linksaf: Franjumbuorren (3). Vaart kruisen en de bocht naar links volgen.
- Eind voor boerderij linksaf (4), schelpenpad richting Marssum nemen.
- In Marssum straat rechtdoor, richting de kerk. Via het kerkhof terug naar de parkeerplaats bij het Poptaslot.

Openingsperiode: apr, mei, sept, okt. Ma t/m vrij: rondleiding 14.30. Juni ma t/m vrij: rondleiding 11.00 uur, 14.00 uur en 15.00 uur. Juli/aug ma t/m za rondleidingen tussen 11.00 en 17.00 uur. De rondleidingen duren ongeveer een uur. Op zon- en feestdagen gesloten.





Wandelen langs stadsstinnen

VAN DE ELF FRIESE STEDEN IS FRANEKER MISSCHIEN WEL HET MOOISTE STADJE. In ieder geval past het goed in onze reeks wandelingen langs bewoning van de elite. Want Franeker heeft lang aantrekkingskracht gehad op de culturele elite van Friesland.

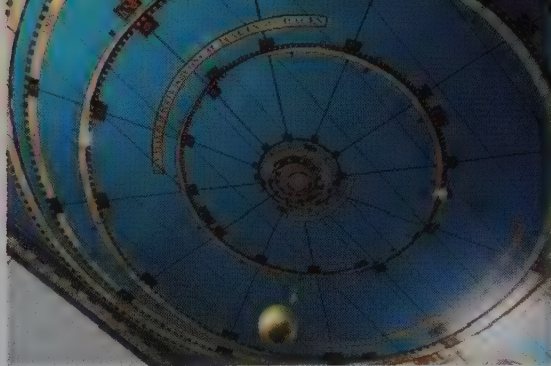
Het oude centrum is omsloten door een bolwerk, een hoge wal om het stadscentrum heen en daaromheen weer de gracht. In Franeker zijn veel fraaie monumenten, waaronder enkele stinnen. Ons voornaamste doel is het Martenahuis, dat als museum toegankelijk is. De prachtige tuin erachter met stinzenplanten is de moeite van een bezoek waard. In de tuin genieten we van veel sneeuwkllokjes en winterakonieten. We meanderen door de stad en over de wallen. Snel vooruit komen we niet; telkens weer blijven we stilstaan om een monument te bekijken, de theehuisjes op het bolwerk, of een stil grachtje.

Van jeugdige schoonheid (1909) is de bibliotheek in Jugendstil. Kijk daar ook eens naar binnen naar de kunstige details.

Franeker is een heerlijk wandeldoel voor een minder fraaie dag. Er is veel te bezichtigen, zoals het planetarium van Eise Eisinga. Typisch Friese cul-



Martenahuis



tuur kun je opsnuiven in het Kaatsmuseum. Daarnaast zijn er prettige restaurants om even uit te rusten of warm te worden.

Planetarium

Wetenswaardigheden:

Franeke is royaal van opzet. De straten zijn breder dan in andere steden, de tuinen dieper. De stad ontwikkelde zich in de 16e, 17e en 18e eeuw tot een economisch, bestuurlijk en intellectueel centrum. De basis daarvoor is gelegd in de Middeleeuwen. In het terpdorp moet reeds in 1085 een tufstenen kerk hebben gestaan. Franeke kreeg in de 15e eeuw stadsrechten. Diverse hoofdelingengeslachten vestigden zich binnen de stad. Het Cammingahuis, nu bank, is een stins uit de 14e eeuw en ziet er massief uit. Albrecht van Saksen en zijn zoon maakten van de stad een stadhouderlijke residentie. De stad werd verder van een gracht met wallen en poorten voorzien. In diezelfde tijd werd het Martenahuis gebouwd (1498). Voor de bouw is lokale baksteen gebruikt, afwisselend warm-rood en geel. De stins (Voorstraat 35) is recent gerestaureerd en in gebruik als museum, met o.a. een collectie over de voormalige universiteit (1585–1811). Tien jaar na de oprichting van de universiteit van Leiden kreeg ook Franeke een universiteit; de tweede van Nederland. De professoren die hier onderwijs gaven, hebben grote invloed gehad op de ontwikkeling van de wetenschap in Europa, vooral op het gebied van de natuurkunde. Vanaf 1590 trok de Academie veel wetenschappers naar Franeke. Zij vestigden zich in fraaie huizen langs de Voorstraat, waarachter zich grote tuinen bevinden. De theekoepeltjes op de stadswallen hoorden bij de patriciërs-woningen in de stad.

Naast 't Coopmanshûs (Voorstraat 49-51) bevinden zich enkele voormalige professorenwoningen. Zeer bijzonder is het planetarium van Eise Eisinga, dat werd gebouwd tussen 1774 en 1781. In 1815 werd de universiteit omgevormd tot atheneum.

Vanaf 1851 maakt het Academiegebouw in de Voorstraat deel uit van een psychiatrisch ziekenhuis. Recentelijk zijn er woningen van gemaakt.

In het Martenahuis wordt aan het universitaire verleden veel aandacht geschonken. Een beroemde bewoonster van het naburige Wieuwerd was Anna Maria van Schuurman (1607–1678), die als wetenschapster uitblonk en zich inzette voor de



Noorder Bolwerk

deelname van vrouwen aan het wetenschappelijk onderwijs. Ook haar geschriften en schilderijen maken deel uit van de collectie.

De route (4 km)

Er is in Franeker veel te zien. Voor meer bezienswaardigheden kunt u de verwijsbordjes volgen die overal in de stad staan.

- We nemen vanaf de parkeerplaats het voetpad, gaan over de brug en gaan rechtsaf: Noorderbolwerk (1).
- Einde Noorderbolwerk Kleijenburg-Hocquart kruisen (2) en binnen het water van de Kromme Gracht blijven, langs het kaatsveld (3).
- Voorbij het kaatsveld rechtsaf, Westerbolwerk. Harlingerweg oversteken en deze naar rechts volgen (4).
- Na 85 meter linksaf, brug over (5). Linksaf en weg naar rechts volgen: Tuinen.
- Linksaf, de brug over. Zuiderkade kruisen en Vossegatsteeg doorlopen. Voor de gracht rechtsaf: Schilcampen (6).
Na 100 m is aan de overzijde van het water de tuin van het Martenahuis te zien. Schilcampen vervolgen. Linksaf de brug over en linksaf, terug langs de andere kant van de gracht.
Voordat u de tuin van het Martenahuis in gaat, even een kijkje door het poortje nemen in het daarachter gelegen hofje.
- Rechtsaf, door de tuin van het Martenahuis. Links langs het huis naar de Voorstraat. Hier rechtsaf (7) en linksaf: Raadhuisplein volgen tot aan het grachtje.
- Eise Eisinga Straat.
Bezoek eventueel het planetarium aan de overkant van de brug.
- Voor de gracht rechtsaf: Groenmarkt - Zilverstraat. Op kruising linksaf: Leeuwardereind. Einde brug over, naar de parkeerplaats.

Er is een ruime parkeerplaats net buiten Franeker (aan de 'Leeuwarderkant') aan de Rijksstraatweg.

Het Martenahuis is recent gerestaureerd. De tuin is vrij te bezichtigen en beroemd om de stinzenflora.

Het Eise Eisinga Planetarium is geopend van di t/m za van 10-17 uur, zo van 13-17 uur. Tussen 1 april en 31 oktober ook op ma van 13-17 uur. De grootste theekoepel is in de maanden juli en augustus open voor bezichtiging en een kopje thee.



3 Liauckamastate in Sexbierum



Frisse zeelucht

EEN WANDELDOEL ZO DICHT BIJ DE KUST VRAAGT OM EEN ROUTE DIE ONS langs de zee voert. We lopen vanaf de stinspoort van Liauckamastate het open land in, naar de dijk. Door de deltahoogte van ruim 9 meter en de lange akkerlijnen naar verre einders voelen we ons nietig in dit landschap. De enkele huizen en de kerktorens in de verte doen daar niets aan af. Als we de dijk overgaan en langs de Waddenzee lopen is de mensenwereld ver weg. Hier zijn alleen vogels. Zelfs geen schip op zee. Terug in het land lopen we een stukje over de Slachtedijk (bekend van



Liauckamastate

de marathon), die vanaf hier 42 km het land in loopt naar Raerd. Daar zagen we eerder ook al een mooie stinspoort. We lopen over de grens tussen oud land en nieuw land terug naar ons uitgangspunt.

Wetenswaardigheden:

Op het terrein van de Liauckamastate heeft tot 1824 een forse state bestaan. Aan de omvang van de kasteelplaats is dat nog te zien. Een dubbele singel omringt het terrein, ooit een teken van grootsheid. De rijke poort uit 1604 is nog overgebleven. De opbouw is van kleine gele stenen die vanaf circa 1600 gebruikt werden. De fundamenten zijn van middeleeuwse rode bakstenen, de zogenaamde oude friezen. De state is afgebroken in 1824 en er staat nu een woonhuis (1947) op de plaats van het hoofdgebouw. De bouwvallige boerderij op het voormalige voorhof werd in 1860 vervangen door de huidige boerderij. De state is vermoedelijk gegroeid uit een stins uit de 13e eeuw. De Liauckama's hebben eeuwenlang dit gebied beheerst. Ze bezaten enorme stukken grond in noordelijk Westergo en groeven een kanaal met een sluis naar de zee, waardoor ze de handel in de streek beheersten. Aan de bewoner van een kasteel of state waren rechten voorbehouden, zoals het houden van duiven. De duiventil is hier verwerkt in de poort. De topgevels en zijgevels zijn voorzien van 'gibbegaten'; gibben zijn halfwilde duiven. Duiven werden gegeten en de mest werd gebruikt om het land vruchtbaar te maken.

De Slachtedijk kent een lange geschiedenis. Vanaf het begin van de jaartelling was er sprake van kleine familieterpen in een Waddenland-

schap waar eb en vloed vrij spel hadden. De bewoners begonnen rond 900 met het aanleggen van dijken. Daardoor werd het water buitengesloten en het land bruikbaar voor landbouw. Die dijken verbonden de drooggevalle ruggen in het land. Vanwege het volgen van de natuurlijke hoogtelijnen kregen de dijkjes een grillig karakter.



Lijnen naar verre einders...



De Slachtedijk op...

ter, heel anders dan de strakke Waddendijk die nu op Deltahoogte de zee buiten houdt. Zo ontstonden de eerste kleine polders, die overigens kwetsbaar voor overstromingen bleven. Rond 1200 begon men aan de Slachtedijk, of eigenlijk Slachtedijken. Oudere dijken werden met elkaar verbond. Hierdoor werd een aaneengesloten front tegen de Middellzee gevormd, die toen nog Friesland in tweeën deelde. De Slachtedijk heeft tot 1995

zijn waterkerende functie gehouden als slaperdijk. Nadat de Friese zeewering op Deltahoogte was gebracht, verloor de dijk voorgoed de waterkerende functie. De dijk is overgedragen aan It Fryske Gea, die het als monument van natuur en cultuurhistorie beheert.

De route (7 km)

- Parkeren op het parkeerterreintje bij de state.
- Rechtsom de state wandelen: Rients Bruinsmapad.
- Einde rechtsaf, half verhard pad richting zeedijk: Liauckamaleane (1).
- Op kruising met de Hoarnestreek rechtdoor: Frouleane.
- Einde de zeedijk oversteken en rechtsaf, buitendijks onderlangs het talud (2).
- Na 2 km bij dijkopgang met infotafel rechtsaf (3) en de Slachtedijk op.
- Op kruisende asfaltweg rechtsaf: Hoarnestreek (4).
- Voorbij het brugje bij boerderij Vredenoord linksaf: Latsmaleane (5).
- Eerste pad rechtsaf, schelpenfietspad: Rients Bruinsmapad (6). Terug naar parkeerterrein bij de state.

Sexbierum ligt ten noorden van Harlingen, afslag Harlingen-Havens. De Liauckamastate is langs de weg aangegeven, er is een hotel met restaurant in gevestigd. 's Zomers is er een terras.



4 Harstastate in Hogebeintum (Hegebeintum)



Hoogste terp bestijgen

WE KOMEN EIGENLIJK NIET VOOR DE HOOGSTE TERP VAN NEDERLAND, MAAR voor de bescheiden en apart gelegen Harstastate. De state zelf is niet te bezoeken, wel de singel eromheen. Dat geeft ons wat tijd om het informatiecentrum van het terpdorp te bezoeken. De koffie met appeltaart is een traktatie en er is een aardige tentoonstelling over terpvondsten. Buiten is te zien hoe de terp werd afgegraven om de vruchtbare grond te verkopen als meststof. Vanaf het bezoekerscentrum gaan we in een wijde boog het open land in. In de verte de dijk met daarachter de Wad-



Harstastate



De hoogste terp van Nederland

denzee. We gaan rakelings langs het dorpje Blija over een schelpenpad. Het kaarsrechte verloop verradt zijn verleden als aardappelspoorlijntje. Dan naderen we over de lindelaan Harstastate. Het gele huis wordt uitgelicht in het voorjaarszonnetje. De narcissen kleuren het plaatje verder in. Waarom wonen we in het volle westen? Een huis als dit, in een omgeving als deze, is ieders droom.

Wetenswaardigheden:

Harstastate wordt voor het eerst rond 1500 genoemd. De state heeft veel verbouwingen ondergaan. In de 17e eeuw bereikte ze haar grootste omvang, met twee vleugels en twee verdiepingen. Maar in 1843 werd een vleugel gesloopt en werd het oude huis met een verdieping verlaagd. De resterende gevels werden gepleisterd en de ramen van een empire-indeling voorzien. De kamers zijn in de 18e eeuw ingericht in de Lodewijk XVI-stijl. Het huis ligt nog op een omgracht terrein met een singel van oude lindebomen. Opvallend is het toegangshek met rocokrullen van omstreeks 1775. In de tuin bevindt zich veel stinzenflora. Lucas Roodbaard heeft de tuin heringericht (1832). Er resten nog slechts enkele slingerpaden.

Hegebeintum, met 43 woningen, is een dorp met een ideale terpstructuur. Het ligt op de hoogste terp van Friesland (8,8 meter) die tussen 1896 en 1905 grotendeels is afgegraven. In Hegebeintum is een informatiecentrum vanwaar ieder uur een rondleiding over de terp en in de kerk gegeven wordt.



Op weg naar Blija

Hegebeintum heeft een gave kerk, gebouwd rond 1200. Het oudste deel bestaat uit tufsteen en is later met kloostermoppen uitgebreid. In 1717 werd een toren met zadeldak aangebouwd. In het kerkje vind je rijkversierde rouwborden van de familie Harsta.

De route (6½ km)

- Vanaf de parkeerplaats Vogelzangsterweg volgen, richting Harstastate. Bij de oprijlaan de weg naar links vervolgen (1).
- Bij rood-witte schrikhekken rechtsaf, schelpenpad (2) – gaat over in halfverharde weg.
- Einde rechtsaf, schelpenpad langs de asfaltweg: Farrewei (3).
Voor bezichtiging van het dorp Blija echter linksaf (heen en terug).
- Vlak voor het gehucht Farrebuorren rechtsaf: Easterbeintumerwei (4).
- Einde rechtsaf, richting Ferwert (5).
- Voorbij de Miedweg rechtsaf, de oprijlaan van Harstastate op (6). De directe omgeving van de state is niet toegankelijk, de boomsingel rondom wel.
- Het terrein aan de andere kant verlaten en via de Vogelzangsterweg terug naar de parkeerplaats bij Hegebeintum.

Hegebeintum ligt vlakbij Ferwert en is aangegeven vanaf de N357. In het dorp is een parkeerplaats bij het informatiecentrum. Dit informatiecentrum is geopend in april t/m oktober: di t/m za 10-17 uur, zon- en feestdagen 12-17 uur. Rondleidingen ieder uur, laatste 16 uur. In het informatiecentrum o.a. een collectie terpvondsten. November t/m maart: di t/m zo 13-17 uur. Rondleidingen op afspraak. Er kan een wandelingetje op en rond de hoogste terp van Nederland gemaakt worden.



5 Dekemastate en Martenastate in Jelsum en Cornjum



Twee staten en een skyline

'EEN LANDGOED KOMT ZELDEN ALLEEN.' BEKENDE VOORBEELDEN VAN LANDGOEDERENREEKSEN zijn de oevers van de Vecht en Amstel en de binnen-duinranden. Ook Friesland heeft zijn gordels van stinzen en staten. Leeuwarden heeft als bestuurscentrum van Friesland altijd adel en elite aan zich gebonden. Even buiten Leeuwarden wisten de adellijke families wel een paar mooie plekjes te vinden om te wonen. De meeste stinzen zijn in een lange gordel aan de beide oevers van de Middelsee te vinden, van Sneek tot Leeuwarden. Maar de Middelsee is al lang niet meer. De schepen hebben plaatsgemaakt voor vliegtuigen op vliegveld Leeuwarden.

We lopen bij de Dekemastate in de sfeervolle tuin en vergapen ons aan de jonge frisse sla in de kas. Het museum in het huis is nog gesloten, zo maken de dichte luiken voor de ramen duidelijk. We lopen door een laantje



Dekemastate



Martenastate



Park van de Martenastate

en langs een buurtschap het open land in, via een fietspad dat helemaal naar de horizon loopt. In de verte de skyline van Leeuwarden, vanaf hier niet meer dan een ver decor. We lopen over de oude dijk van de Middellzee met rechts van ons

nog een paar plaatsen waar stinzen hebben gestaan. Nu staan er boerderijen. We waaien hier heerlijk uit voor we bij de Martenastate aankomen. Eerst bekijken we de grafheuvel met familiegraven van onder andere de Burmania's, die hier ooit hebben gewoond. Nu lopen we het park van de Martenastate in. De grond is bedekt met voorjaarshelmbloem en dit geeft het bos een lila waas. Na een blik op de Martenastate en de oude poort lopen we alweer op Jelsum aan. Hier nog even een rondje langs de kerk uit de twaalfde eeuw, en dan terug naar de Dekemastate.

Wetenswaardigheden:

In 1996 kwam Dekemastate in het bezit van het Old Burger Weeshuis die het huis en de tuin heeft gerestaureerd en opengesteld. Het huis is ingericht als een voorname woning uit ca. 1935. Het staat binnen een dubbele gracht en is omgeven door een tuin met veel stinzenplanten. In de 15e eeuw is al sprake van een Fetza State op deze plek, die bewoond werd door een van de aanvoerders van de Schieringers, Rienk Camstra. Deze state was opgebouwd uit kloostermoppen, afkomstig van een oudere stins. In 1498 werd de state door de Vetkopers verwoest. In het begin van de 16e eeuw kwam de state in het bezit van het geslacht van Dekema en werd het gebouw hersteld en vergroot tot een gebouw met twee verdiepingen. In 1814 werd die verdieping er weer afgesloopt en kreeg het gebouw zijn huidige vorm. In de kelder zijn nog de restanten van de oude stins te zien.

De Martenastate ligt, hoog op een eigen terp, in een flink park, dat vrij toegankelijk is. Bij het huis staat een mooie poort met daarop twee leeuwen. Erachter het park dat voorzien is van lanen met oude bomen en slingerpaadjes. Bankjes bieden uitzicht op de vijvers. Het park is bekend om de uitbundige stinzenflora. Volgens de gevelsteen op het hui-

dige landhuis, werd de 'oude' Martenastate in 1687 gebouwd. In 1899 eeuw werd dat gebouw gesloopt. De Leeuwarder architect W.C. de Groot kreeg opdracht om een nieuw huis te bouwen. Hij ontwierp een nepkasteeitje in neorenaissancestijl. Elementen van het oude huis, zoals de gevelsteen, zijn toen in de gevel verwerkt. Het poortje stond vanaf 1620 in Leeuwarden en is halverwege de 19e eeuw naar Martenastate overgeplaatst.



Op weg naar Cornjum

De route (7½ km)

- Bij Dekemastate de parkeerplaats naar links verlaten. Voor het theehuis langs en de muur van de tuin van de state volgen. Bij de hoek van de muur linksom, het voetpad langs de muur blijven volgen .
Neem een kijkje in de tuin en het park van de Dekemastate (A).
- Aan het einde van de muur linksaf (1) en meteen weer rechtsaf (2), onverhard pad – gaat over in klinkerbestrating.
- Einde bij wat huizen linksaf, asfaltweg (3). Weg naar links volgen – gaat over in fietspad. Scherpe bocht naar rechts volgen. Het fietspad eindigt in een bocht naar links (4, voor een boerderij), hier de weg vervolgen.
- Einde linksaf. Bij paddestoel 24322/001 rechtdoor, richting Cornjum (5).
- Einde bij paddestoel 24242/001 linksaf, richting Cornjum (6).
- Aan het begin van het dorp grafheuvel van de vroegere bewoners van de state passeren en eventueel bekijken, en rechtsaf, door de poort van het park van de Martenastate (7).
Bekijk het park van de Martenastate (B).
- Loop over het brugje naar de state en verlaat vervolgens het terrein via de stenen poort.
- Linksaf, langs het water, smal tegelpad volgen (8).
- Op kruising rechtdoor. Bocht naar rechts volgen: Tsjerkepaed.
- Einde linksaf (9).
- Einde linksaf, richting Jelsum (10).
- In Jelsum linksom de terp, eventueel de kerk bekijken.
- Terug naar de parkeerplaats bij Dekemastate.

Jelsum ligt aan de weg van Leeuwarden naar Stiens.

De Dekemastate en het parkeerterrein zijn duidelijk aangegeven in het dorp.

De Dekemastate is open op za-zo van 13-17 uur van 1 april tot eind oktober. Vanaf eind juni tot half oktober van di-zo 13-17 uur. Er is een theehuis, de openingstijden zijn afgestemd op die van het museum. (Zie ook www.dekemastate.nl.)



6 Staniastate en De Klinze in Oentsjerk (Oenkerk) en Aldtsjerk (Oudkerk)



Wandelen in een romantisch decor

Deze wandeling voert langs twee landgoederen. Beide met een omvangrijk park in de romantische stijl, gekenmerkt door veel waterpartijen. Bij voorkeur moet je hier in het vroege voorjaar wandelen, als de stinzenplanten kleurige tapijtjes vormen aan de voet van de knoestige oude bomen. Eerst dwaalen we door het park van de Staniastate. Slingerende paadjes brengen ons aan de achterkant van het park. Hier zie je nog een stuk van het oorspronkelijke landschap met houtwallen, een kenmerk van de Friese Wouden. We lopen het park weer uit en over een singel langs het landgoed met doorkijkjes naar de oude bomen. Dan door het gehucht Zevenhuizen, en natuurlijk gaan we tellen. Een heel aantrekkelijk plekje om te wonen. Vervolgens lopen we het merkwaardig lange en smalle bos Griekenland en Turkije in. Het land is gekocht door de eigenaren van de Klinze van de opbrengst van staatspapieren van die landen, vandaar de naam. Het is een betrekkelijk jong bos, de dikke



Staniastate



De Klinze

stammen die we kennen uit de parken ontbreken hier. Even verder de plek waar ooit een groot landhuis heeft gestaan. Na een halve eeuw is het al gesloopt. De hekken met de naam Sminia State zijn er nog. Bij de Klinze dwalen we in het park rond, dat tot in de puntjes wordt verzorgd. Het landhuis spiegelt in het water en krijg je zo twee keer te zien. De bruggetjes horen helemaal bij de landschapsstijl. Dan lopen we de oprijlaan af die lijkt te eindigen in een villawijkje. Langs een mooi, maar wat rumoerig weggetje gaan we terug naar de Staniastate.

Wetenswaardigheden:



Kleurig tapijt Park Staniastate

De Staniastate wordt voor het eerst genoemd in de 16e eeuw. De vroegst bekende bewoner, Jeppe Stania, trouwt met Margaretha van Heemstra. In de 18e eeuw is het huis ernstig in verval geraakt en wordt gesloopt. De nieuwe eigenaar, Haersma, grietman van Dongeradeel, laat op de plek van het huis een fraai landhuis bouwen, met daaromheen een tuin in de formele stijl. In de 19e eeuw wordt het huis door een nieuwe eigenaar, de rijke oliehandelaar Looxma, onder handen genomen, samen met het omringende park. De for-

mele tuin verdwijnt, Lucas Roodbaard wordt aangezocht om er een tuin in de romantische stijl van te maken. Zo ontstond het evenwichtige ensemble dat er nu staat. Sindsdien heeft het verschillende functies gehad. Tegenwoordig is er een kantoor in gevestigd en in een bijgebouw kunt u op zaterdag en zondag terecht voor een kopje thee, high-tea of diner. De geschiedenis van De Klinze is minder dynamisch. In 1680 liet Hessel van Aysma, het huidige huis bouwen, op de plek van een oudere 'zathe'. Maar Aysma leefde boven zijn stand en verkocht het huis al in 1687 aan de familie Van Sminia. Bijna 300 jaar bleef De Klinze bewoond door het geslacht Sminia. De laatste telg verliet het huis in 1966. Architect Lucas Roodbaard legde in 1834 een groot park in de landschapsstijl aan. Na een aantal moderniseringën werd De Klinze in 1877 rigoureus vergroot. Aan het bestaande pand werden twee vleugels gebouwd. De State bevatte toen maar liefst 40 kamers. Zo'n 25 jaar later werden deze vleugels echter weer gesloopt. De Klinze is nu in gebruik als hotel-restaurant, het park is vrij toegankelijk.

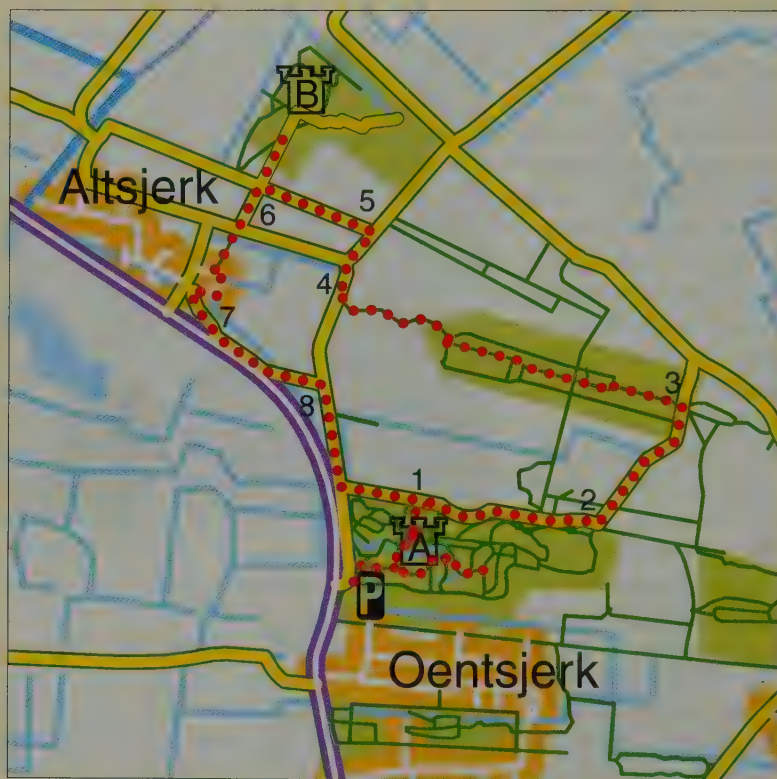
- Bij de Staniastate (A) vanaf de parkeerplaats eerst het park achter het huis verkennen.
- Verlaat het park door de zijuitgang, links voor het gebouw langs, via de parkeerplaats voor de medewerkers.
- Na het verlaten van het park rechtsaf, het grindpad nemen dat langs de rand van het park loopt (1).
- Ter hoogte van de achterpoort linksaf, door het gehucht Zevenhuizen (2), de grindweg wordt asfaltweg.
- Bij bord 'Natuurreservaat' linksaf, door een houten fietssluis het bos in (3). Dit is een langgerekt smal bosperceel genaamd 'Griekenland en Turkije'. Verdwalen kan hier niet, we lopen in de lengte door het gehele bosperceel. Waar het smaller wordt rechtehouden. Onderweg passeren we enkele malen houten fietssluisen.
- Einde bij het huisje 'Bosk-ein' rechtsaf, asfaltweg (4).
- In de bocht van de weg rechtsaf: Klaas Douwesweg.



- Eerste pad linksaf (5), *Park De Klinze* onverhard wandelpad. Op de kruisende oprijlaan rechtsaf. *Het park rond De Klinze (B) inwandelen en het huis bekijken.*
- Terug over de oprijlaan (6).
- Einde laan de asfaltweg kruisen en rechtdoor, halfverhard pad.
- In een nieuwbouwwijk rechtdoor, via een straatje dat linksom door de bebouwing loopt.
- Bij een vijver linksaf, het asfaltdijkje parallel aan de voorrangsweg nemen: Eijsingapaed (7).
- Einde rechtsaf: Sminiaweg (8).
- Terug bij de Staniastate via dezelfde zij-ingang het park vóór het huis verkennen. Daarna terug naar het startpunt.

Staniastate ligt aan de Rengersweg in Oenkerk (Oentsjerk) tussen Leeuwarden en Dokkum. Aan de N361, er is een parkeerplaats aanwezig. Het park is het hele jaar voor wandelaars geopend. De Brasserie met buitenterras is alleen op zaterdag- en zondagmiddag geopend. Het park is 14½ hectare groot. Het wordt beheerd door Staatsbosbeheer.

De Klinze is tegenwoordig een 4-sterrenhotel. Het ligt prachtig middenin een wandelpark van 8 hectare.



7 De Schierstins in Feanwâlden (Veenwouden)



In het voetspoor van de Schiere monniken

In de Middeleeuwen werd er al druk gewandeld op de route die we vandaag lopen. In Noord-Friesland stonden een paar grote kloosters die toonaangevend waren voor de ontwikkelingen van de streek. Tussen het noordelijker gelegen klooster Klaarkamp en de Schierstins was een druk verkeer van monniken. Het monnikenpad dat zij bewandelden heeft de opvallende naam Goddeloze Singel gekregen. Volgens de legende kreeg dit monnikenpad zijn naam omdat de monniken die zich te voet door het onherbergzame veen begaven zich onveilig voelden. Vandaag wandelen we die-

zelfde route en we voelen ons gesteund door de paaltjes met gele koppen en informatieborden van Staatsbosbeheer. De wildernis is getemd en wordt gekoesterd. Midden in die wildernis lag de Schierstins om van daaruit vijanden te bestoken met pijl en boog. Nu is dezelfde Schierstins een museum en cultureel centrum. De wandeling is pit-tig. Begin en eind lopen door het dorp,



De Schierstins



maar het grootste gedeelte van de route loopt langs en door het natuurgebied het Houtwiel. Het weidse rietlandschap hier is erg mooi. Onderweg veel soorten ganzen en rietvogels. Twee kiekendieven zweven langzaam boven het riet. We vinden het jammer om dit natuurterrein te verlaten en weer het dorp in te lopen. Maar de Schierstins is intussen open en we kunnen even binnen gaan kijken.

Van binnen te bekijken

Wetenswaardigheden:

Veenwouden is een streekdorp dat zich ontwikkelde aan de zuidelijke rand van een uitgestrekt veengebied. In de buurt van Dokkum (Rinsumageest) stond een Cisterciënzer klooster, Klaarkamp, dat rond het jaar 1165 werd gesticht. De monniken waren de projectontwikkelaars van de Middeleeuwen. Behalve met geestelijke zaken hielden ze zich bezig met landaanwinning, landbouw, turfwinning en handel. De 14e eeuwse torenstins in Veenwouden werd in 1439 door de kloosterheren verkregen om van hieruit de profijtelijke turfwinning te beschermen. De stins is vernoemd naar de monniken die schiere (= grijze) pijpen droegen. Dezelfde monniken gaven Schiermonnikoog zijn naam. In het museum hangt een model van een kloostermantel.

De stins is nog het meest gave voorbeeld van een middeleeuwse Friese verdedigingstoren. De toren stond ooit op vier kolommen, slechts via een trap die kon worden opgetrokken, kon men er in komen. Later zijn de kolommen met baksteen opgevuld en ontstond een kelder, die niet met de rest van de toren verbonden was. Er zijn nog sporen van schietsleuven vanwaaruit de verdediging plaatsvond. Eind 16e eeuw vond de Reformatie plaats. De katholieke godsdienst moest wijken voor de pro-

testantse. In Friesland werden de meeste kloosters verwoest en ook de Schierstins werd de monniken ontnomen. De stins kwam in handen van voorname families. Vanwege de beperkte ruimte werd rond de stins van alles bijgebouwd. In 1814 omvat het gebouw twee aanbouwen tegen de toren, een zomerhuis, paardenstalling, boomgaard en park. De Schierstins is een waar landgoed geworden. Maar aan het eind van de 19e eeuw was de stins zo vervallen dat het dreigde gesloopt te worden. Het Fries Genootschap heeft ervoor gezorgd dat dit niet gebeurde en dat het gebouw werd gerestaureerd. Nu is het in gebruik als cultureel centrum. In de stins is een aardige expositie ingericht over Friese kloosters, kerken, stinzen en staten. Behalve om haar toren is de Schierstins bekend vanwege haar stinzenplanten.

De route (8 km)

- Parkeren bij de Schierstins. Het fietspad aan de achterzijde van de parkeerplaats nemen: Monnikenweg (1). Bocht naar links volgen: Achterweg.
- Op de driesprong rechts aanhouden: Achterweg vervolgen. Bocht naar rechts volgen: Buitenveld (2), richting Roodkerk. Vanaf de rand van het dorp (3) wordt de route gedeeld met wat autoverkeer.
- Na 1½ km voorbij huisnr. 1 rechtsaf, richting Damwoude; weg heet ook Buitenveld (4).
- Na de bocht rechtsaf, fietspad richting Damwoude (5); fietspad heet ook Buitenveld.
- Einde rechtsaf Schwartzberglaan (6) – wordt over de brug Goddelozesingel.

Hier is de wandeling uit te breiden door de gele rondwandeling van SBB te volgen (5 km) tot deze weer uitkomt op de Goddelozesingel, de routeverlenging is dan ca 4,5 km. Op de singel aangekomen rechtsaf, richting dorp en niet met de gele paaltjes mee.

- Aan het eind van de singel de asfaltweg oversteken en op het fietspad rechtsaf, richting Veenwouden (7).
- In Veenwouden weg vervolgen tot de Schierstins.



Langs de Goddelozesingel

Veenwouden is als afslag aangegeven op de weg van Leeuwarden naar Groningen (N355).

De Schierstins ligt aan de Hoofdstraat 1, achter de stins is een parkeerplaats voor bezoekers.

De stins is te bezichtigen en er is een permanente tentoonstelling over de wereld van kloosters, kerken, stinzen en staten in Noordoost-Friesland.

De Schierstins is 's middags open. (Zie ook: www.schierstins.nl.)



8 Fogelsanghstate in Veenklooster



Tussen stins en state in de Wouden

EEN FLINKE WANDELING DIE ONS DOOR DE FRIESE WOUDEN VOERT. WE KOMEN langs een stins en een state in een streek waar de adellijke huizen wat dunner gezaaid zijn. Deze streek wordt gekenmerkt door kilometers lange houtwallen langs smalle weidepercelen. Het besloten landschap en de zandondergrond doen meer denken aan het nabije Drenthe, dan aan de Friese klei. Dat er een Brink midden in het dorp Veenklooster ligt onderschrijft dat nog eens. Onder het winterse sneeuwdek tekenen



Fogelsanghstate



Voorhuis, een zaalstins

Allemastate

de houtwallen zich als coulissen in het landschap donker af. Op de houtwallen liggen nog onverharde paden. We steken de Stroobosser-trekvaart over, die in de 17e eeuw is gegraven om Leeuwarden en Groningen voor trekschuiten met elkaar te verbinden. Om de scheepvaart niet te hinderen is het bruggetje in het oude pad van Veenklooster naar Oudwoude verdwenen. Daarom moeten we gebruik maken van de provinciale weg met daarin een flinke brug.

We starten bij het kerkje van Oudwoude, waar ooit de voorname bewoners van de Fogelsanghstate ter kerke gingen. We volgen hun route naar het adellijke huis in de verte. Wij wijken even af naar het dorpje Triemen om gebruik te kunnen maken van rustige wegen. In Veenklooster is te zien dat de Fogelsanghstate invloed had op dit dorp. Veel huizen hadden een functie voor het landgoed. De boerderij voorzag het huishouden van voedsel. Verderop het jachtopzienershuisje. In het dorp aan de Brink staan de huizen van het personeel, die hebben hun functie verloren, want het grote huis staat leeg en is als museum ingericht met stijkkamers.

Vanaf Veenklooster lopen we richting Oudwoude, deels door een klein bos. We maken een klein uitstapje naar de Allemastate, op het eerste gezicht een grote schuur met het voorhuis van de weg afgekeerd. Het huis is echter een restant van één van de weinige overgebleven stinzen. De opbouw van het voorhuis met de prachtige oude steenstructuur laat dat zien. We lopen door Oudwoude met zijn goed verzorgde huizen en melden ons weer bij de kerk.

Op de plaats van de Fogelsanghstate stond ooit een klooster. Het vrouwenklooster De Olijfberg werd in 1287 voor het eerst genoemd. Het klooster is in 1579, vlak na de Reformatie, verlaten. Omstreeks 1640 kwam het bezit in handen van Sjouk van Fogelsangh, die het alleen zomers bewoonde. De beide bouwhuizen aan weerskanten van het huis zijn aan het eind van de achttiende eeuw bijgebouwd. Het huis is in de loop van de tijd vele malen verbouwd en heeft nu een neoclassicistisch aanzien.

Achter het huis bevindt zich een prachtig park dat in 1842 is ontworpen door Lucas Roodbaard. Alle ingrediënten die bij een romantische tuin uit die tijd horen zijn hier aanwezig: de kluizenaarshut, de ijskelder, de hoge berg en de vijvers. Ook zijn er nog elementen uit de voorgaande formele stijl met rechte lanen. In het gotische kerkje van Oudwoude uit de 15e eeuw zijn grafkelders en rouwborden te vinden van de adellijke bewoners van de Fogelsanghstate.

De Allemastate is vermoedelijk in de 14e eeuw ontstaan en is de oudste resterende zaalstins van Friesland. Het voorhuis bestaat uit de oude stins, in dit geval een zaalstins, een groot kamervertrek van stevige stenen. De muren zijn een meter dik. Onderaan de fundering zelfs drie meter, want het gebouw was ooit twee keer zo hoog en flink zwaar. De schuur is vele eeuwen later aangebouwd. Sindsdien valt de stins als voorhuis van een boerderij weinig op.

De route (9 km)

- Parkeer in Oudwoude bij de kerk aan de Foarwei en bekijk eerst de mooie kerk en het kerkhof.
- We starten de wandeling met de rug naar de kerk gekeerd. Foarwei naar rechts volgen.
- Eerste weg linksaf, richting Veenklooster: Hûsternoard (1). Kanaal kruisen: Mûntsewei.
- Eerste weg rechtsaf, richting Triemen (2).
- Eerste weg linksaf, richting Veenklooster: Ulkeloane (3) – wordt half verhard met fietspad.
- Einde linksaf (4), door Veenklooster. Op de driesprong links aanhouden: Kleasterwei. Bij de toegang van de Fogelsanghstate (A) weg naar links volgen.
- Einde rechtsaf: Keningswei, naastliggend fietspad volgen (5).
- In de bocht van de weg linksaf: Fogelsanghloane (6).



Kerk Oudwoude

- Eerste onverharde weg linksaf (7). Bij boerderij (8) rechtsaf, onverhard pad. Eind afsluithek passeren, dat lastig open te krijgen is.
Alternatief: bij boerderij het laatste stukje (verharde) weg rechtdoor en op de asfaltweg rechtsaf, langs het kanaal (9).
- Bij de rotonde de N358 oversteken en linksaf, de brug over. Parallelweg van de N358 volgen (10).
- Op de volgende rotonde linksaf, richting Oudwoude: Foarwei (11).
- Voorbij garage rechtsaf: Feartsichtswei (12) – wordt halfverhard met fietspad.
- Linksaf, onverharde houtsingel: Boskreed (13).
Einde rechtsaf, Allemawei 200 m heen en terug om de Allemastate (B) (boerderij op terp) te bekijken.
- Einde Boskreed linksaf: Allemawei. Op driesprong links aanhouden, weg door Oudwoude (14).
- Einde rechtsaf: Foarwei (15). Terug naar het uitgangspunt.

Praktische informatie:

We wandelen vanuit Oudwoude, en parkeren daar tegenover de kerk aan de Foarwei. Oudwoude ligt ten noordwesten van Buitenpost en is bereikbaar vanaf de N358. De wandeling loopt over zandpaden en

over asfaltwegen die gedeeld worden met (landbouw)verkeer. De route loopt 500 m langs een drukke autoweg over het naastliggende fietspad.

Fogelsanghstate is geheel gerestaureerd en opnieuw ingericht als bewoond huis uit de 19e eeuw, inclusief paardenstallen en koets-huis. Het is opengesteld voor publiek van mei t/m okt op di t/m za van 10-12 en 13-17 u, zo van 13-17 uur. Het park bij de state is het gehele jaar toegankelijk, uitgezonderd de broedperiode 15 maart-15 juni. Kaarten zijn verkrijgbaar bij het museum of bij het huis. Honden mogen er niet in.

Nabij de state ligt het Lytse Slot, met theeschenkerij en expositie-ruimte, ertegenover landbouwmuseum De Brink.





Winterse coulissen

9 It Ald Slot in Wergea (Warga)



Het dorp van Afke's Tiental

IN EEN PLANTSOEN AAN DE NIEUWE LEEUWARDERWEG STAAT EEN BRONZEN beeld van Afke's Tiental. Het beeld is een eerbetoon aan het boek van Nynke van Hichtum uit 1903. In het boek beschrijft ze het lief en leed van een Fries arbeidersgezin tegen het eind van de negentiende eeuw. Het huisje waar Marten en Afke met hun tien kinderen woonden stond achter het huis aan de Hilleburen 8. De steeg er naartoe bestaat nog. We bekijken eerst het oude hart van Wergea. In de tijd van Afke was het dorp nog een knooppunt van wegen die ertoe deden. De brug vormde



It Ald Slot



Kerk van Swichum

het kruispunt van het vervoer over water met het vervoer over land. Schepen legden aan in het dorpje en werden van voedsel voorzien. De kade van het grachtje is de plek waar eens de houten

scheepjes hebben gelegen. Nu is daar niets meer van terug te zien. We bekijken het bescheiden 'Ald Slot', nu een museum, dat alleen in de zomer open is. We gaan eerst aan de wandel. In het open land waait de wind over de sneeuwvlakte en we houden het tempo erin om warm te blijven. De tocht over een smal fietspad door het platte land is een belevenis. Boven de kerktorentjes in de verte een prachtige vrieskoude Friese lucht. We genieten van het kerkje van Swichum, dat tussen een paar boerderijen op een kleine terp staat. Op de terugweg zien we de twee torentjes van Wergea langzaam groter worden.

Wetenswaardigheden:

Het slot dat we hier aantreffen past niet bij de verwachting die we bij de naam 'Ald Slot' hebben. Het huidige grote woonhuis is in de 19e eeuw gebouwd. De naam Ald Slot gaat terug naar de Roardastins die hier in de 15e eeuw heeft gestaan. Vlak voordat het slot in 1782 gesloopt werd was het uitgegroeid tot een state, omgeven door een slotgracht. Een poort met stenen leeuwen 'bewaakte' de ingang. Het huis bevatte vele kamers en werd omringd door een park met daarin, zoals vaker bij een state, een ijskelder om de voedselvoorraden in de zomer koel te bewaren. Van dit alles is weinig meer te zien. Want het slot werd in 1787 vervangen door een herenboerderij. Deze boerderij heeft ook weer een rijk verleden, zij is vele malen verbouwd en verkocht, maar binnen is aan de aankleding nog te zien dat het pand het woonhuis is geweest van een rijke familie. In 1952 zijn de grachten gedempt en daarna verloor het gebouw het voorname karakter door verwaarlozing. Gelukkig is dit proces een halt toegeroepen en worden het pand en de bijbehorende tuin in zijn oude luister hersteld. Het is nu een museum met stijlkamers uit

de 17e, 18e en 19e eeuw.

Wergea is ontstaan op een terp tussen enkele meren. Hoewel de meren zijn drooggemaakt bleef de drukke doorvaart van Leeuwarden naar het zuiden via dit dorp gaan. Langs het water veel be-



Wirdum

bouwing uit de bloeiperiode rond 1900.

Het dorp heeft twee vrijwel identieke torens. Beide werden gebouwd in 1860 in de zogenaamde Waterstaatsstijl.

Het romaanse kerkje van Swichum dateert uit de 13e eeuw. De toren is er later bijgebouwd. Tegenover de kerk draagt de boerderij de naam Aytastate, ook hier stond eens een stins. Gebleven is de stinzenflora, hier de winterakonieten, die het terrein van de state geel kleuren en in het Fries Aytta-blomkes heten. De Aytta's gingen in Swichum ter kerke en daarom zijn de gevelstenen van de Aytta's hier in de muur ingemetseld.

De route (ca 8 km)

- Vanaf het Ald Slot het dorp verlaten richting Leeuwarden: Nieuwe Leeuwarderweg.
- Buiten het dorp linksaf: Peinjedyk (1).
- Vóór de bocht rechtsaf, langs de ringsloot (2).
- Bij Moskoureed rechtdoor, fietspad vervolgen. Na het oversteken van een bruggetje gaat het fietspad over in een asfaltweg (3, Griene Dyk); deze weg tot einde volgen.
- Einde rechtsaf, richting Wirdum (4).
- In Wirdum op de kruising rechtsaf, richting Swichum (5). Buiten het dorp het fietspad langs de weg volgen.
In Swichum de kerk op de terp met de gevelstenen van de gesloopte Aytastate bekijken.
- In Swichum op de kruising rechtdoor (6) en het fietspad langs de weg weer oppakken.
- Voor de grote kruising met de Nieuwe Leeuwarderweg (7) rechtsaf, over het parallelle fietspad terug naar Wergea en ons startpunt.

Wergea ligt vlak onder Leeuwarden en is aangegeven op de A32. Het Ald Slot ligt aan de Ald Slotwei 1-5, een zijweg van de weg naar Leeuwarden aan de rand van het dorp. Er kan in de omgeving geparkeerd worden.

Openingstijden van het Ald Slot: van Pasen t/m oktober en in de tweede helft van december wo t/m zo 14-17 uur. Stijlkamers uit de 18e en 19e eeuw en een 17e-eeuwse arbeiderswoning. Tevens een presentatie van Afke en haar Tiental.



Harinxmastate in Beetstersweach (Beetsterzwaag)

Wandelen in adellijke wouden

HEMELSBREED 10 KM VAN HARINXMASTATE LIGT DE SLOTPLAATS BIJ BAKKEVEEN. De landgoedbossen liggen op een keileemrug. Aan de rand van beide landgoederen kabbelt het water van het riviertje Koningsdiep. En ook bij Beetsterzwaag gaan in het bos geheimzinnige meertjes schuil; de omschrijving 'pingoruïnes' maakt nieuwsgierig.

Het startpunt van deze wandeling is de grote gele Harinxmastate, aan de rand van Beetsterzwaag. Het huis ziet er verlaten uit. De barones verblijft hier nog maar enkele weken per jaar, werd ons verteld. Vanaf de Harinxmastate lopen we over de statige Zandlaan steeds dieper het bos in. Eerst nog langs een open wekje met twee ooievaarsnesten. Hier wordt luid geklepperd. Dan is er alleen nog maar bos. Gevarieerd bos met daarin de liniaalrechte lanen die zijn aangelegd door de heren die in de deftige huizen van Beetsterzwaag woonden. In de loop der jaren zijn de landhuizen van functie veranderd en in gebruik als school, gemeentehuis, ziekenhuis of hotel. De landgoedbossen zijn gelukkig nu voor iedereen toegankelijk en de houtproductie is niet meer van betekenis, zodat er een ruig bos met veel variatie is ontstaan.



Harinxmastate



Luid geklepper

We wandelen naar de 'achterkant' van het bos. Hier lopen we over een oude in het bos opgenomen dijk, die diende om het riviertje Koningsdiep bij hoog water tegen te houden. Door het

drassige bos lopen we terug naar Beetsterzwaag. Om de grond droog genoeg te krijgen om er bomen te laten groeien heeft men hier rabatten aangelegd, een stelsel van parallelle ontwateringgreppels. Het dorp is de moeite van een ommetje waard, al was het maar om de wandeling af te kunnen sluiten met een bezoek aan een terras.

Wetenswaardigheden:

Beetsterzwaag ademt de grandeur van vervlogen tijden. Langs de hoofdstraat staat een reeks voorname huizen met een interessante geschiedenis. Van de vele adellijke huizen die in Beetsterzwaag gestaan hebben is de Fockensstate de oudste en werd na 1600 gebouwd. De familie Fockens was één van de families uit de streek, die in de 17e eeuw uitgroeiden tot een geslacht van grietmannen. Wie veel grond bezat werd grietman en wie grietman was verkeerde in de maatschappelijke positie meer grond te verwerven. Eervolle functies als grietman en gedeputeerde bleven dan ook lang in de Beetsterzwaagse families. In 1855 werd de Fockensstate afgebroken. De huidige boerderij lijkt in de verste verte niet meer op een State. In de 17e eeuw, toen het niet alleen Holland, maar ook Friesland voor de wind ging, kwamen meer grootgrondbezitters naar Beetsterzwaag. Achter de 19e-eeuwse gevel van het voormalige politiebureau gaat het 19e-eeuwse Eysingahuis schuil. Het tegenwoordige revalidatiecentrum Lyndenstein is in de 18e eeuw gebouwd als 'Nieuw Fockens'. In 1821 werd er een nieuw huis gebouwd. Tegelijkertijd werden de tuin achter het huis en de overtuin vernieuwd door de tuinarchitect Lucas Roodbaard, die in Beetsterzwaag meer tuinen onder handen nam. In 1905 bracht de familie het huis onder in de Corneliastichting. Deze had als doel 'het kosteloos opnemen van ziekelijke, gebrekkige of behoeftige minderjarige kinderen'. Lyndenstein

heeft zijn functie als herstellingsoord behouden.

Harinxmastate dateert van 1843. Deze werd gesticht door de familie Van Harinxma thoe Slooten op een terrein dat als 'het Roekebos' bekendstaat. Er werd een lang, smal



Woonplaats van patriciërs

bos aangeplant op het nog kale terrein. Het huis is in 1877 grondig verbouwd en kreeg zijn huidige omvang. In 1929 kreeg het huis opnieuw een facelift, waardoor het een wat Franse uitstraling heeft gekregen. Het wordt nog steeds bewoond door nazaten van de familie.

Het bekendste huis is misschien Lauswolt. Het huis is in 1868 gebouwd. Tegenwoordig is het een luxe hotel, met het restaurant de Heeren van Harinxma dat met een Michelinster is bekroond.

Route (5 km)

De wandeling loopt kort door een villawijk en door het Wallebosch, de markering is een gele paalkop met een gele ring. Soms is de markering op bomen aangebracht, de lengte is ongeveer 5 km.

- We parkeren op de kleine parkeerplaats links van de Harinxmastate. Het huis en de terreinen zijn niet toegankelijk maar vanaf de weg prima te zien.
- Vanaf de parkeerplaats lopen we op het fietspad voor het huis langs, steken bij de Zandlaan over en gaan het bos in.
- Rechtdoor tot we de markering van de wandeling tegenkomen (paaltje met gele kop en ring), hier pakken we de wandeling naar rechts op.
- Bij de Freulesingel niet rechtsaf (dit is de aanlooproute vanuit het dorp) maar de paaltjesroute naar links vervolgen (1). Terug bij het punt waar we de gemarkeerde wandeling hebben opgepakt lopen we over de Zandlaan naar ons uitgangspunt.

Het kan in het bos modderig zijn, dus goed wandelschoeisel is aanbevolen. Er zijn soms twee soorten gele paaltjes op de route, de paaltjes met de letters erop horen niet bij deze rondwandeling.

Beetsterzwaag is te bereiken via de A7 en de afrit is duidelijk aangegeven.

De Harinxmastate ligt aan de weg van Beetsterzwaag naar Olterterp, het parkeerplaatsje ligt aan de zijweg links van de state.



11 De Slotplaats in Bakkefean (Bakkeveen)

61



Wandelen met een toetje

WANNEER EEN LANDHUIS ZO TOEGANKELIJK IS ALS DE SLOTPLAATS VOEGT DAT een extra dimensie toe aan de wandeling. Je kunt na afloop van de wandeling in het theehuis heerlijk nog iets drinken. Natuurmonumenten heeft een zeven kilometer lange wandeling gemarkeerd door het bos, zodat we alleen maar de paaltjes hoeven te volgen. We beginnen in de



De Slotplaats

restanten van de siertuinen en het sterrenbos. We gaan de bossen in, die zo te zien door kappen wat meer gevarieerd worden gemaakt. Veel productiebos bestaat uit dicht naalddhout, waaronder geen bloemen en kruiden kunnen groeien. We komen bij het Koningsdiep, een beekdal dat is ontstaan in de ijstijd. In dezelfde tijd ontstond de 4 meter hoge keileemrug, waarop het bos ligt. Nog een spoor uit de ijstijd zijn de lensvormige meertjes die je in het bos tegenkomt. Op deze plek zat een dikke klomp bevroren grondwater in de bodem. De opgedrukte aarde gleed van de ijsklomp af en vormde een wal rondom het ijs. Na het verdwijnen van de arctische kou bleven meertjes met een aardewal erom heen achter, die pingoruïnes worden genoemd. Langs een brede zandlaan komen we terug bij ons uitgangspunt.



In het Sterrenbos

Wetenswaardigheden:

De naam Slotplaats suggereert een hoge ouderdom. Maar een middel-eeuws slot of een stins heeft er nooit bestaan. De eerste buitenplaats op deze plek werd in 1668 gebouwd, het Blauwhûs genaamd. Vanaf 1650 werd hier volop turf gewonnen en dat leverde flinke inkomsten op. Vanaf ca. 1660 werd de Drachtster Compagnonsvaart gegraven om de turf af



Pingo

te kunnen voeren. Hiervan werd het Blauwhûs gebouwd. Het werd een bouwwerk met blauwe pannen, vandaar de naam 'blauw huis'. Het huis was omringd door een symmetrisch aangelegde tuin, met moes- en fruittuinen. Verder was er een lusthof met prieel, koetshuis, duiventil en boomgaarden. Het huis had een zichtas waarlangs je bij helder weer de 25 kilometer verderop gelegen Martinitoren kon zien. Uit ca. 1750 stamt nog de zonnewijzer vóór en de zandstenen Burmania-zuil achter het theehuis. Dit Blauwhûs werd in 1837 afgebroken. Vlak achter het huis was in 1818 een boerderij verzezen, de Slotplaats. In 1922 werd het huis verbouwd tot een landhuis in de vorm die het nu heeft. Sinds 1985 is het gebouw een theehuis. Het landgoed is sinds enkele jaren eigendom van Natuurmonumenten die het landgoed op allerlei manieren aantrekkelijker voor natuur en mens maakt. Aan de hand van een historisch tuinontwerp worden vroegere parkelementen teruggehaald. Zo bloeien er weer stinzenplanten in de voortuin.

De route (7 km)

Bij het theehuis start een gemarkeerde wandelroute van zeven kilometer. De route-informatie staat op een bord bij het theehuis. Zie ook www.slotplaats.nl.

Bakkeveen ligt iets ten oosten van Drachten en is te bereiken via afrit 31 op de A7. De Slotplaats ligt op de Foarkerwei 3 in Bakkeveen en het theehuis is op woensdag t/m zondag van 10.00 tot 17.00 uur geopend. Er is een parkeerplaats aanwezig. In het theehuis is een boekje met route-informatie te krijgen.



12 Landgoed Oranjewoud in Oranjewoud



Op bezoek in het Friese Haagje

EEN LATE HERFSTDAG IS IDEEAAL OM HIER TE WANDELEN. DE BEUKENBOSSEN blinken als koper in de laagstaande zon. De landgoederen zijn ruim voorzien van gemarkeerde wandelroutes, die je langs alle bezienswaardigheden brengen. Wij kiezen voor een wandeling langs witte paaltjes die ons langs het landhuis Oranjewoud voert. Tegenover het landhuis ligt de overtuin, die toegankelijk is. In deze tuin zijn veel elementen van de Engelse landschapsstijl; een spiegelende vijver, elegante bruggetjes, een prieel op een opgeworpen heuvel en majestueuze bomen. Door het dichte donkere bos met veel varens lopen we verder, om langs weiden en veenmoeras bij het nieuwe museum Belvédère aan te komen.



Oranjewoud

Het museum ligt aan het Grand Canal van het landgoed. Het Grand Canal werd in de 18e eeuw aangelegd naar voorbeeld van de Franse baroktuinen. Ze waren esthetisch bedoeld en vormden net als de rechte lanen zichtassen. Het Grand Canal geeft nu het moderne museum met zijn strak ingerichte omgeving allure en vormt een tegenhanger van het zwierige park aan de andere kant van het lange water. Langs het water lopen we terug naar het oude Oranjewoud. De wandeling is niet zo lang, maar omdat er veel te zien is ben je toch een paar uur onderweg.

Wetenswaardigheden:



Oranjestein

Heerenveen wordt wel het 'Friese Haagje' genoemd. Dat heeft het te danken aan het nabijgelegen Oranjewoud, dat in de 17e eeuw de zomerresidentie was van de Friese stadhouders. Beter kunnen we zeggen: van hun moeders en weduwen.

Willem Frederik van Nassau, de stadhouder van Friesland trouwde in 1652 met zijn nicht, de kleindochter van Willem I van Oranje, Albertine Agnes. Albertine nam in 1664, toen Willem Frederik zichzelf

zelf per ongeluk doodschoot met een pistool, zijn stadhouderstaken waar totdat haar oudste zoon deze taak van haar kon overnemen. In 1676 kocht Albertine nabij Heerenveen een buiten. Albertine liet de bestaande state verbouwen en voegde een formele tuin aan het complex toe. Het geheel kreeg de naam 'Oranjewoud', ze kwam immers voort uit de familie van de Oranjes.

De zoon van Albertine, Hendrik Casimir II, werd in 1672 tot stadhouder geroepen. Hij trouwde in 1683 met zijn nicht Henriëtte Amalia. Hendrik Casimir stierf in 1696. Hun zoon Johan Willem Friso was met zijn 9 jaar te jong om stadhouder te worden. Daarom kreeg Friesland voor de tweede maal een regentes die de stadhouderstaken waarnam. De stadhouderfamilie bleef het zomerverblijf Oranjewoud bezoeken. Henriëtte Amalie gaf in 1707 Daniël Marot opdracht om op Oranjewoud een nieuw paleis te bouwen. Marot was de vermaarde bouwmeester van de Koning-Stadhouder, die onder andere aan de paleizen in Den Haag en Het Loo in Apeldoorn gewerkt heeft.

Ondertussen groeide prins Johan Willem Friso op. In 1702 erfde hij de titel van Prins van Oranje. In 1709 huwde hij met Maria Louise van Hessen Kassel. Lang duurde het huwelijksgeeluk niet want de prins verdronk in 1711, een kind en zwangere vrouw achterlatend. Weer regeerde een regentes in Friesland. Dat deed Marie Louise tot 1731 toen haar zoon Willem Karel Hendrik Friso oud genoeg was om het stadhouderschap over te nemen. Toen Willem inmiddels Willem IV was, werd hij in 1747 naar Den Haag geroepen, waar hij tot erfstadhouder der Verenigde Nederlanden werd verkozen. Toen Willem IV in 1751 overleed, was zijn zoon, stadhouder Willem V, nog maar 3 jaar oud. Maria Louise nam toen opnieuw het regentschap waar. Zij was in Friesland heel populair en kreeg de bijnaam 'Marijke Muoi' of 'tante Marijke'. Maria Louise bleef niet alleen de Hofstad Leeuwarden trouw, maar ook de zomerresidentie Oranjewoud. Zij gaf er feesten. Na haar dood in 1765 werd het stil rond Oranjewoud. Haar kleinzoon Willem V was inmiddels tot algemeen stadhouder verheven en woonde in Den Haag. Tijdens de Franse revolutie werd het paleis verbeurd verklaard en afgebroken. De tuinen en landerijen werden verkocht. Maar aan het begin van de 19e eeuw beleefde het een nieuwe bloei. Rijke en adellijke lieden stichtten toen buitenplaatsen als Ontwijk, Brouwershave, Oranjestein, Klein Jagtlust en Klein Meerzicht. Het huis Oranjewoud staat op de plaats van het voormalige paleis. Lucas Roodbaard legde in die jaren een aantal landschapsparken aan.



Museum Belvédère

Route (6 km)

Er zijn in dit gebied zeven gemarkeerde wandelingen van 3 tot 7 kilometer. Ze worden via een oranje gemarkeerde verbindingroute met elkaar verbonden tot een dagvullende wandeling. Wij kozen voor een combinatie van de witte en oranje route, samen zes kilometer. Aan deze route liggen de landhuizen Oranjewoud met de mooie overtuin, en Oranjestein. Ook het museum Belvédère ligt aan de route, evenals de uitzichttoren. Een overzichtkaart is te krijgen bij Hotel Tjaarda, waar wij aan de wandeling begonnen, of bij het Museum Belvédère. De route-informatie is ook te zien op een informatiepaneel bij hotel Tjaarda.

Oranjewoud is te bereiken door afslag 11, Oranjewoud te nemen vanaf de A32 en de richting Oranjewoud aan te houden. Dan de route naar Hotel Tjaarda volgen. Er is daar parkeergelegenheid en een info-paneel waar de wandelroutes op staan.





Langs het Tjeukemeer

GEEN PARK EROMHEEN, MAAR EEN BESCHEIDEN STIJLTUIN. DE OMLIGGENDE panden doen dit interessante huis niet bepaald goed uitkomen. We wandelen snel het dorp uit voor een lange wandeling langs het Tjeukemeer en over schelpenpaadjes door de weilanden. Op deze mooie voorjaarsdag glijdt er al een enkel zeil over het glinsterende water. We komen in het jongere dorp Oosterzee-Gietersebrug, ontstaan in de tijd, dat hier verveend werd. We lopen door het dorpje Echten langs vaartjes, die hier hoger liggen dan het omringende land. Door het afsteken en inklinken van de veenlaag zijn de vaarten hoger komen te liggen dan de polder. De veenarbeidershuisjes langs de vaart zijn deels nog in oorspronkelijke staat. Omdat ze zo piepklein zijn, zijn ze meestal in



Koopmanshuis

gebruik als zomerhuisje. Via de Landmansweg lopen we weer richting Oosterzee. Het laatste stuk gaat rechttoe-rechtaan. In de verte wenkt het markante torentje van de kerk van Oosterzee.

Wetenswaardigheden:



Langs het Tjeukemeer

Oosterzee was vanouds het belangrijkste dorp van Lemsterland. Hier woonden vanaf 1500 de grietmannen (burgemeesters) van Lemsterland. In de 18e eeuw stond hier nog het rechthuis van de grietenij. Het dorp bestaat uit twee delen, waarvan Oosterzee-Buren het oudste is en Gietersebrug het jongste. Graaf Willem I had rond 1200 een slot in Oosterzee. Deze graaf was in 1197 vanuit Holland uitgeweken naar

Friesland vanwege een ruzie met zijn broer Dirk VII, graaf van Holland. Willem noemde zich graaf van Oost-Friesland, ter onderscheiding van West-Friesland. Hij bleef in Friesland wonen tot zijn broer in 1203 overleed en hij zijn rechten opeiste en graaf Willem I van Holland werd. Dat de Friezen hem als hun heer erkenden, kwam waarschijnlijk omdat zij in vijandschap leefden met Hendrik Kraan, graaf van de Kuinder. Willem wist deze vijand te verslaan. Bovendien wist hij ook de bisschop van Utrecht gevangen te nemen en dan ben je een gevierd man in Friesland. In de 6 jaar dat Willem van Holland in Friesland verbleef, woonde hij afwisselend in Oosterzee en Stavoren, waar hij een stenen huis bezat. Het slot in Oosterzee is waarschijnlijk een houten blokhuis geweest. Van dit slot is niets meer overgebleven.

Waar grietmannen zijn, zijn staten. Maar ook van de twee staten met de naam Oosterzee is niets terug te vinden. Wel staat bij Oosterzee-Buren het Roorda-monument. Daarin is de eerste steen uit de state van Grietman Frederik van Roorda uit 1651 verwerkt. De tekst ervan luidt: 'Op 21 mei 1651 heeft/ Frederik van Roorda,/ Grietman van Lemsterland en/ Gedeputeerde van Friesland/ De eerste steen gelegd'

Wat er ook in Buren staat is het Koopmanshuis. Volgens het opschrift dateert het uit 1782. Het is genoemd naar de stichter, Kerst Klazes Koopmans, een rijke koopman. Het huis verkeert nog in goede staat. Volgens het opschrift dateert het uit 1782. De schuifvensters met roedeverdeling en Boheems glas zijn nog origineel. De voorgevel wordt bekroond met

een klokgevel in Lode-
wijk xv-stijl.

Verderop langs het
Tjeukemeer komen we
langs Oosterzee-Gieter-
sebrug. Dit deel van
het dorp ontstond rond
1800 toen de vervening
hier plaatsvond. De
veenarbeiders die hier



Naar Commissiepolle

werkten kwamen uit de buurt van Giethoorn, en de Gietersen gaven het dorp zijn naam. Langs de vaarten ontstond een lang lint van veenarbeidershuisjes.

De route (9 km)

Na het parkeren bij de kerk lopen we eerst verder het dorp in tot de bocht in de weg. Hier staat het Koopmanshuis. Onderweg zien we een paar mooie Friese boerderijen.

- Parkeer bij de kerk van Oosterzee-Buren. Eerst rechtsaf heen en terug om bij het Koopmanshuis (A) te kijken.
- Met de rug naar de kerk linksaf, dorpsstraat door.
- Waar de weg naar links buigt rechtdoor, parallelweg. (1, de Veendijk)
Aan de linkerkant ligt het terrein van een verdwenen state (B), herkenbaar aan de hier geplaatste gevelsteen.
- Voorbij de Veendijk linksaf, voorrangsweg oversteken (2).
- Rechtdoor, veerooster over en het schelpenpad volgen: Lodo van Hamelpad.
- Bij 'it gemaeltsje' pad naar rechts volgen, langs het Tjeukemeer (3).
- In Oosterzee-Gietersebrug om de oude sluis heen en het pad langs het Tjeukemeer vervolgen.
- Bij een haventje rechtsaf (4), om een huis heen en het pad aan de rechterkant van de vaart volgen.
- Op de kruising in Echten de asfaltweg kruisen en schelpenpad rechts van de vaart volgen (5).
- Bij de Commissiepolle rechtsaf, schelpenpad (6).
- Einde op de asfaltweg rechtsaf en meteen linksaf: Landmanweg (7).
- Einde asfaltweg rechtsaf, dam over en linksaf, schelpenpad volgen.
- Het pad volgend van oever wisselen. Einde linksaf, langs Gietersevaart (8).
- Einde rechtsaf (9), asfaltweg met de bochten mee volgen.
- Einde rechtsaf (10), Veendijk.
- Einde linksaf, Oosterzee-Buren in, en terug naar het uitgangspunt.

Oosterzee-Buren ligt aan het Tjeukemeer en is aangegeven als afslag op de A7.

In het dorp kan bij de kerk geparkeerd worden. Het Koopmanshuis ligt in de bocht in de weg door het dorp.

De wandeling loopt over fietspaden, een schelpenpad langs het Tjeukemeer en wegen waar ook (landbouw)verkeer gebruik van maakt.

Aan het Tjeukemeer is een voormalig gemaal ingericht als vogelkijkhut.



4 Kippenburg in Nijemirdum (Nijemardum)



Amsterdamse bossen in Gaasterland

EEN HUIS MET EEN DERGELIJKE NAAM MAAKT ONS NIEUWSGIERIG. ZOU ER een verband bestaan tussen deze buitenplaats en het boerenpluimvee? En inderdaad, dat is het geval, kippen achter het huis en kippen op een wapenschild. We maken hier een rondwandeling, die bijna helemaal door het bos voert. In het vroege voorjaar is alles nog kaal, maar aan de zuidkant van het bos is de lente al te voelen en te zien. Klein hoefblad duikt op aan de slootkant. We starten in de Bremerwildernis, een naam die tot de verbeelding spreekt. We passeren een kerkhof met



Kippenburg



Klokkenstoel Begraafplaats Rûgehuzen

klokkenstoel. Dan lopen we door de Star Numanbossen. Kippenburg ligt aan de rand van dit bos langs de Luts. De wandeling gaat verder door het Lycklamabos, een diep en dicht bos met veel varens. We lopen hier door een prachtige eiken-, later beukenlaan langs een vaart. Door de Bremerwildernis, die in de huidige tijd gelukkig goed te bezoeken is, komen we terug bij ons uitgangspunt.

Wetenswaardigheden:

Kippenburg is in 1834 gebouwd door de Groningse familie Van Swinderen. De Van Swinderens waren de grietmannen van Gaasterland. Bij

het landgoed hoorde een hoenderfokkerij, vandaar de naam. Rond 1850 was de fokkerij niet meer rendabel, Kippenburg werd een uitspanning, bekend om haar wilde jaarfeesten. Het landhuis is nog steeds in het bezit van nazaten van de Van Swinderens. Het wordt nu verhuurd als groepsaccommodatie.

Gaasterland is een buitenbeentje in Friesland. Je wandelt langs glooiende akkers en door grote bossen. Oudemirdum heeft het meest weg van een Drents brinkdorp. De bossen van Gaasterland zijn aangelegd op de zandopduikingen, die in de ijstijd zijn opgeduwd door de gletsjers, ook wel gaasten genoemd. Het hoogste punt steekt 12 m boven NAP. De Elfheuvelenweg zegt iets over de glooiing van het landschap.

Een state komt zelden alleen. Adel trekt adel. In de Middeleeuwen bestond Gaasterland hoofdzakelijk uit heidevelden. Maar al in de Middeleeuwen moet er een stins gestaan hebben in Rijs. Het Rijsterbos was het eerste landgoedbos op de Gaasterlandse heide en werd omstreeks 1680 aangelegd door een rijke Amsterdammer. David de Wildt was een 'hoge piet' bij de Admiraliteit van Amsterdam. In zijn vrije tijd trok hij zich kennelijk liever terug op de stille Friese wal dan in het volle Amsterdam. In 1825 verwierf de Groningse welgestelde familie Van

Swinderen het Huis te Rijs. Dezelfde familie dus van Kippenburg. Het was vooral deze familie die wegen en vaarten ging aanleggen. Terpaarde werd aangevoerd om akkers vruchtbaar te maken. Bossen werden aangeplant.

Er kwamen ook andere landgoederen bij. Een van die buitens was het Lycklamabos waar een buitenverblijf voor de jacht werd gebouwd. Het huis is verdwenen, maar de laan met oude beuken en eiken is er nog, de monumentale Boekensingel. Het bos werd voor hakhout beheerd. Het hout werd gebruikt voor geriefhout, brandhout en eek. Eek is de eikenschors waaruit looizuur werd gewonnen voor leerlooierijen. De gracht langs de Boekensingel en de Luts werden gegraven om het eikenhout en de schors per schip af te voeren. Eind 19e eeuw bracht de familie Van Swinderen haar eigendommen onder in de n.v. Stichting Exploitatie Maatschappij Gaasterland, die de aangekochte bossen op radicale wijze productief maakte of de bossen doorverkocht aan boeren, die er prompt de ploeg doorheen trokken. Vele bomen werden gekapt en verkocht. Het Huis te Rijs werd aan het begin van de twintigste eeuw afgebroken en vervangen door een modern huis. Kippenburg is het laatste restant van de vergane glorie.

De route (6 km)

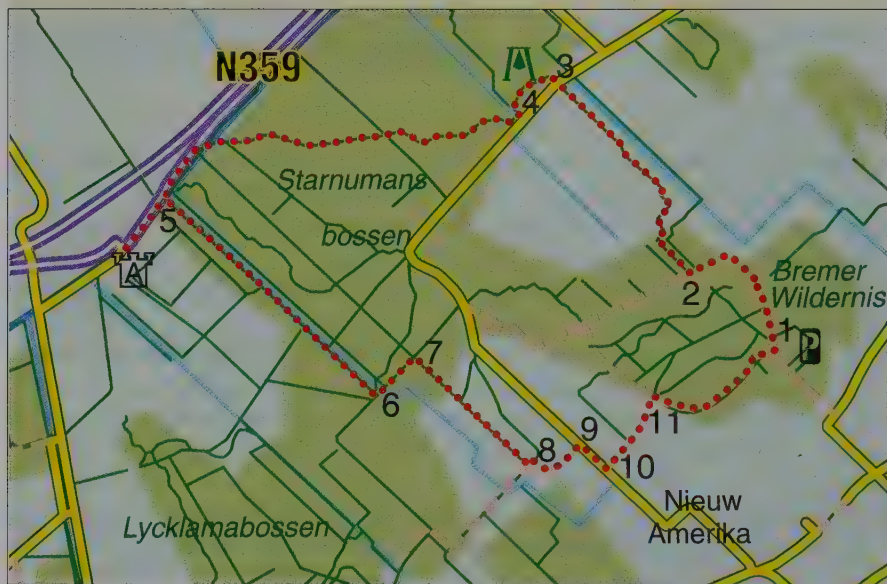
- Vanaf de parkeerplaats (B) rechtsaf langs het infobord, het verharde pad nemen.
- Op de splitsing van verharde paden rechts aanhouden (1).
- Bocht naar links volgen.
- Bij paddestoel 23250 rechtsaf, fietspad (2). U komt bij een begraafplaats met een klokkenstoel.
- Op de verharde weg rechtsaf en meteen linksaf, het bos in (3). Bospad achterlangs het kerkhof volgen.
- Voor een dichtgegroeide sloot een pad naar rechts negeren en vlak voor de verharde weg rechtsaf, het bospad vervolgen (4).
- Voor de vaart linksaf, pad langs het water.
- De slagboom passeren en de dam op de kop van de singel oversteken. Linksaf, de beukenlaan langs de singel volgen (5).
Voordat we de beukenlaan ingaan eerst verder langs het kanaal heen en terug om de Kippenburg (A) en omgeving te bekijken.
- We volgen de beukenlaan die later een eikenlaan wordt. Einde voor het weiland linksaf, bospad langs het weiland (6).
- Op de kruising rechtsaf (7). Doorlopen tot een zandpad met fietspad. Deze naar links op en het fietspad naar rechts volgen (8).

- Bij paddestoel 22995 rechtsaf (9), verharde weg. Bij paddestoel 22487 linksaf (10), fietspad richting Bremerwildernis.
- Bij paddestoel 22488 rechtsaf (11), fietspad.
- en ook hier het fietspad volgen tot Bij paddestoel 20692 rechtsaf. Terug naar de parkeerplaats (P).

Praktische informatie:

De wandeling begint bij de parkeerplaats van de Bremerwildernis in Sondel.

Vanaf de N359 (de weg van Lemmer naar Balk) richting Oudemirdum. In Sondel staan langs de weg verwijsborden naar de Bremerwildernis. De toegangsweg heet Krûspaed, na de bocht naar rechts linksaf, de verwijzing volgen naar de parkeerplaats met infobord. Zie voor informatie over het huis ook www.kippenburg.nl.



De Friese edellieden en patri-
ciërs hebben zich altijd
gevestigd op uitgelezen plaatsen.
Soms op strategische plekken om
hun bezittingen te kunnen verde-
digen, soms op plaatsen met veel
natuurschoon. Het is daarom aan-
trekkelijk om een bezoek aan een
stins of state te combineren met
een mooie wandeling.



Hoewel Friesland niet bekend staat als wandelland zijn er
genoeg mogelijkheden om een prettige wandeling te maken
over rustige wegen. Dit boekje beschrijft gevarieerde rond-
wandelingen van vier tot tien kilometer, afstanden die in



een paar uur gelopen kunnen
worden, zodat er tijd genoeg
overblijft om aandacht te be-
steden aan het voornamen huis
dat aan de route ligt. Veel van
de huizen zijn als museum toe-
gankelijk. De openingstijden
worden vermeld. Ook worden

wetenswaardigheden vermeld over de geschiedenis en ac-
tergronden van de stinzen en staten. De wandelingen zijn
voorzien van duidelijke kaartjes en praktische informatie.

